

MEMORANDUM O OCHRANĚ ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ

srpen 2017

Autoři

prof. RNDr. Bedřich Moldan, CSc., dr. h. c.,

bývalý ministr životního prostředí, zástupce ředitele Centra pro otázky životního prostředí Univerzity Karlovy,
člen TOP 09

RNDr. Martin Bursík,

ekolog, bývalý ministr životního prostředí,
předseda Liberálně ekologické strany

doc. RNDr. Ladislav Miko, Ph.D.,

bývalý ministr životního prostředí, náměstek generálního ředitele pro zdraví a bezpečnost potravin Evropské komise,
místopředseda Liberálně ekologické strany

prof. RNDr. Jakub Hruška, CSc.,

přírodovědec, Česká geologická služba a Ústav výzkumu globální změny AV ČR,
člen TOP 09

Ing. Michal Kučera,

poslanec, předseda podvýboru pro ochranu přírody a krajiny,
předseda poslaneckého klubu TOP 09

prof. Dr. Ing. Bořivoj Šarapatka, CSc.,

předseda vědecko-pedagogické rady oboru biologie a ekologie Přírodovědecké fakulty Univerzity Palackého v Olomouci,
člen TOP 09

Mgr. Ing. Roman Haken,

bývalý předseda Hnutí Brontosaurus, ředitel Centra pro komunitní práci střední Morava,
člen předsednictva Liberálně ekologické strany

Ing. Tomáš Havlíček,

vodohospodář a krajinný inženýr, zakladatel firmy ATELIER FONTES, s. r. o., se zaměřením na ochranu, tvorbu a využití krajiny,
člen předsednictva Liberálně ekologické strany

Obsah

(a) Úvod	4
(b) Ochrana přírody	5
(c) Biodiverzita – druhová pestrost	6
(d) Ochrana zemědělské a kulturní krajiny	7
(e) Péče o lesy a jejich ochrana	8
(f) Voda	9
(g) Ochrana a význam půdy	10
(h) Klima – Pařížská klimatická dohoda a dekarbonizace energetiky	12
(i) Čistý vzduch	13
(j) Doprava – e-mobilita	14
(k) Obnovitelné zdroje energie	15
(l) Jaderná energetika	16
(m) Odpady a toxické látky	17
(n) Účast veřejnosti	18
(o) Závěr	19

Úvod

V únoru 1990 byl proveden jeden z prvních průzkumů veřejného mínění v listopadovém Československu. Při něm pět ze šesti respondentů uvedlo, že ozdravení životního prostředí považují pro vládu za úkol číslo jedna, dokonce důležitější než řešení velmi urgentních problémů ekonomiky, zdravotnictví nebo jiných. Navzdory předlistopadovým snahám komunistického režimu utajit důležité informace – nebo snad právě kvůli tomu – vnímali lidé vážná ohrožení svého zdraví, přírody a celého prostředí velmi úkorně. Široká veřejnost včetně politické reprezentace proto podporovala nově vzniklé instituce, legislativu i konkrétní opatření. Díky tomu se v průběhu devadesátých let v rekordně krátké době podařilo do velké míry vyčistit ovzduší i vody od nejhorších škodlivin, uplatnit rozumné odpadové hospodářství a zavést dodnes dobře fungující celkový systém ochrany přírody a ostatních složek prostředí. Záměry formulované vedením MŽP již počátkem roku 1990 se ve velké míře podařilo naplnit.¹⁾

Po roce 2000 se však tempo environmentální obnovy výrazně zpomalilo, v některých případech úplně zastavilo, nebo šel dokonce vývoj zpět. Dnes chceme na úspěšný vývoj devadesátých let navázat. Jsme si ovšem vědomi v mnohém změněné situace. Především nemůžeme spoléhat na spontánní podporu veřejnosti. Lidé povětšinou nabyli dojmu, že životní prostředí v naší zemi je v zásadě v pořádku, instituce se starají, problémy jsou spíše jen dílčí nebo lokální. Na pořadu dne je ekonomický a sociální rozvoj, a část veřejnosti se dokonce domnívá, že „přehnaná“ environmentální opatření včetně „nežádoucích“ aktivit ekologických aktivistů mohou potřebný vývoj spíše ohrozit.

Ve srovnání s předlistopadovou situací a situací začátku devadesátých let je naše prostředí celkově skutečně v daleko lepším stavu. Přesto zůstávají mnohé mezery, často velmi vážné. Znečištěné ovzduší stále ohrožuje stovky tisíc lidí, povrchové vody jsou nadále znečišťovány splašky zejména z malých sídel, ale i z výpustí nedokonalých městských čistíren, odpadové hospodářství se slibně rozvinulo, ale následně ustrnulo. V některých oblastech, jako je především péče o půdu a celkově hospodaření v krajině, vývoj nabral špatný směr a situace je zde horší, než byla na začátku polistopadového období.

Na začátku devadesátých let se úsilí zaměřilo na „hašení požáru“, na bezprostřední naléhavé problémy. V tehdejšímu programu ozdravení prostředí se jasně uvádí, že tyto urgentní aktivity nebudou samy o sobě dostatečné a jsou pouze první fází nastoupení trajektorie udržitelného rozvoje, charakterizovaného souladem jeho tří základních dimenzí: sociální, ekonomické a environmentální. K vývoji tehdy naznačeným směrem však nedošlo. Navazující fáze nenastala. Nepomohlo k tomu v některých ohledech ani členství v Evropské unii, která přitom skýtá dostatečná vodítka pro správný směr vývoje.

A právě v tomto nedostatku pro sebe vidíme jednoznačné zadání: **navážeme na úspěšnou cestu nastoupenou v devadesátých létech a zásadně ji rozvineme důsledným uplatněním koncepce udržitelného rozvoje.**

Připravíme a předložíme nové aktualizované politiky životního prostředí, ochrany klimatu a energetiky a připravíme k nim konkrétní termínované úkoly pro státní správu. Ty budou reagovat na největší globální ekologickou výzvu – nebezpečně rychle pokračující změnu klimatu. Budeme vycházet z evropských trendů, jako je například idea oběhového hospodářství, podpoříme moderní technologie a inovace a přitom nezapomeneme řešit stále naléhavé problémy, jako je znečištění ovzduší či vod a zejména již zmíněné hospodaření v krajině.

¹⁾ Životní prostředí České republiky: vývoj a stav do konce roku 1989, Academia, Praha 1990.

Ochrana přírody

Většina chráněné přírody u nás se váže k lesům. Nejvíce ohroženými částmi přírody v České republice jsou pak otevřená stanoviště jako louky nejrůznějších typů, stepní a lesostepní porosty, mokřady a slatiniště. **Pro obnovu a ochranu otevřených stanovišť vypracujeme strategii, obsahující nejen prvky ochrany existujících zachovalých fragmentů, ale také jejich rozsáhlou obnovu, zejména na plochách opuštěných zemědělskou výrobou z ekonomických důvodů.** Tato obnova bude závislá na podpoře státu, a to jak z hlediska právního rámce, tak finančních nástrojů. Pro udržení existujících či obnovu degradovaných nelesních stanovišť více využijeme levnějších a účinnějších metod – například tam, kde to je možné, **podpoříme navrácení velkých býložravců do volné krajiny.**

V chráněných územích, kde jsou dominantně chráněným fenoménem přírodní procesy, budeme prosazovat **minimalizaci lidských zásahů na nejmenší přijatelnou míru. Na území ČR lze takto vytvořit systém území divoké přírody v jádrových částech velkoplošných chráněných území a ve vybraných přírodních rezervacích** (často používaný pojem „bezzásahovost““ nevnímáme nutně absolutně, např. s ohledem na bezpečnost lidí), které mohou být doplněny existujícími plochami ve volné krajině (malá území s rozlohou nad 50 ha v místech, kde ponechání spontánnímu vývoji zajistí zachování přírodní dynamiky a přírodních procesů). Tato území nemusí být limitována výhradně na lesní stanoviště, ale také například na vodní či mokřadní biotopy a některé další typy nelesních porostů. **Naším cílem je dosáhnout srovnatelného podílu oblastí divoké přírody, jaký byl vytyčen v sousedních evropských zemích, tj. 2-3 % území státu.**

Po více než 25 letech existence národních parků se ukazuje, že dosavadní čtyři NP místy opravdu reprezentují velmi vysokou biodiverzitu (hlavně lesních společenstev). Je proto naší ambicí, aby byly v nejbližší době vyhlášeny nové NP k dobudování kompletní české sítě, jak s tím počítá čerstvá novela zákona 114/1992Sb., O ochraně přírody a krajiny. Prakticky připraven je návrh vyhlášení NP Křivoklátsko, kde jsou dosud zachovány extrémně cenné ekosystémy lesů středních poloh s velmi vysokou biodiverzitou. Za vhodného kandidáta na další národní park považujeme Litovelské Pomoraví, kde se vyskytuje jinde už prakticky neexistující biotop neregulované řeky nižších poloh. **Navrhujeme vyhlášení NP Křivoklátsko a budeme pracovat na přípravě vyhlášení NP Litovelské Pomoraví.**

Z hlediska druhové ochrany se budeme soustředit, mimo již etablované programy vzácných či ohrožených druhů, **na zastavení úbytku běžných druhů provázejících člověka v kulturní krajině (např. podporu populací ptáků, motýlů či opylovačů), které z naší krajiny vymizely nebo mizí a které jsou obecně vnímány jako průvodní jev kvalitního prostředí k životu.** V zachovalejších částech (zejména chráněné) krajiny podpoříme ochranu a podporu populací velkých šelem a jejich regulační funkce z hlediska přemnožené zvěře.

Biodiverzita – druhová pestrost

Druhová pestrost (biodiverzita) v České republice klesá, velké části krajiny se přírodně ochuzují, často nebývale rychle. Početnost ptáků zemědělské krajiny od začátku osmdesátých let poklesla téměř na polovinu a obdobný nepříznivý trend lze sledovat i u dalších skupin organismů. Jejich druhová skladba je stále podobnější a banálnější, ztrácíme to, co spoluvytváří v naší krajině pocit „domova“. To všechno přesto, že dlouhodobým cílem je stav biodiverzity nezhoršovat a že jsme tento závazek přijali podpisem celé řady mezinárodních smluv o její ochraně. Jen výjimečně dochází k mírnému zlepšení (např. zvyšování stavů tetřeva hlušce v NP Šumava, které je podmíněno bezzásahovostí v lesích). Obecně platí, že biodiverzita se zlepšuje (anebo alespoň neklesá) jen v národních parcích a jiných efektivně chráněných územích. Největší vliv na špatný stav biodiverzity má příliš intenzivní zemědělské a lesnické hospodaření a nevhodné způsoby využívání přírodních zdrojů. Pokles biodiverzity, způsobený neúměrnou velikostí půdních bloků jak zemědělských plodin, tak intenzivních travních porostů, nízkými stavy hospodářských zvířat či nadužíváním pesticidů, kontaminací cizorodými látkami z průmyslu, ale také často živelným rozvojem sídelní a dopravní infrastruktury (viz dále ochrana krajiny), má za následek zhoršení fungování ekosystémů. Kulturní krajina je homogenizována a fragmentována, je narušena její přirozená rovnováha. Dílčí zlepšení vybraných složek životního prostředí (ovzduší, lesní půdy, částečně kvality vod v řekách) bohužel nemohou celkový negativní trend zvrátit.

Předložíme návrhy legislativy a konkrétních operativních opatření k lepší ochraně biodiverzity. Hlavním nástrojem by měla být změna ve využívání běžné, legislativně nijak nechráněné krajiny. Dotační politika musí podporovat původní biodiverzitu naší zemědělské krajiny, musí se změnit tak, aby podporované postupy dále nesnižovaly populace vzácných, ale i běžných druhů, které v současnosti mizí. Do krajiny chceme navrátit zmizelé vodoteče, meze a další liniovou zeleň také obnovené louky a sady. Musíme rozumně omezit velikost půdních bloků se stejnou plodinou a nadměrnou chemizací, která je klíčovým limitujícím parametrem pro mnoho druhů rostlin a živočichů (viz také ochrana krajiny a půdy). Dobře fungující ekosystémy zemědělské krajiny s odpovídající biodiverzitou jsou podmínkou udržitelné produkce zdravých domácích potravin.

Ochrana zemědělské a kulturní krajiny

Podoba naší krajiny je výsledkem dlouhodobého vzájemného působení přírodních procesů a lidského hospodaření. Dnešní krajina České republiky se vyznačuje vysokým podílem zemědělské půdy (asi polovina) a lesů (asi třetina). Přitom zastoupení orné půdy je u nás (větší část zemědělské půdy, celkem asi 30 % státu) vysoké i ve srovnání s průměrem evropské osmadvacátky. Česká republika patří v Evropě ke státům s nejvíce fragmentovanou krajinou, hůře je na tom pouze Lucembursko, Belgie a Nizozemsko a tento trend dále pokračuje. Vliv velké rozlohy vysoce intenzivní zemědělské krajiny, která je navíc silně fragmentovaná, na druhové bohatství je zásadní. Fragmentace působí negativně na společenstva rostlin a živočichů, protože rozděluje krajinu na izolované části, mezi nimiž je pohyb organismů ztížený nebo nemožný.

Zásadním současným problémem z pohledu biodiverzity v zemědělské krajině je intenzivní hospodaření na velkých blocích zemědělské půdy bez dostatečné tzv. zelené infrastruktury krajiny. Současně chybí pravidelné střídání výrazně většího počtu plodin, které by přispělo k omezení dominance některých z nich (řepka, kukuřice) a pomohlo bránit vzniku rezistencí s následnou nutností kombinovaného využití pesticidů. Negativní vlivy zemědělské činnosti působí nejen na ekosystémy zemědělské krajiny, ale i na přilehlé vodní a lesní ekosystémy.

Zejména v blízkosti větších sídel, ale stále více i mimo ně vidíme v naší krajině na první pohled mnohdy neregulované rozšiřování urbanizovaných území, označované často jako tzv. urban sprawl.

Důsledkem uvedených přetrvávajících trendů je zhoršování biologických funkcí v krajině a negativní ovlivnění složek životního prostředí. Mění se vzhled a ráz krajiny a v neposlední řadě dochází k omezení schopnosti krajiny vyrovnat se s předpokládanými dopady klimatických změn.

Pro zlepšení situace navrhujeme opatření, která povedou ke zvyšování ekologické stability krajiny, tedy krajiny s mozaikou vzájemně propojených funkčních prvků a částí, k udržení a zvyšování její přírodní a estetické hodnoty, k udržitelnému využívání krajiny s omezením její fragmentace, k zachování biologické rozmanitosti a fungování biologických procesů a k minimalizaci negativního ovlivňování složek životního prostředí.

Téměř nedotčená stále zůstávají upravená koryta menších i velkých řek, kde dosud proběhly jen velmi opatrné a sporadické pokusy o jejich revitalizaci. Přitom v okolních státech, zejména v Německu, dochází již po dobu dvou dekád k výrazné nápravě minulých omylů. To je důležité zejména kvůli biodiverzitě a dopadům klimatické změny. **Uvolníme proto legislativní i ostatní bariéry tak, aby mohly být v potřebné míře revitalizovány v minulosti zregulované vodní toky.**

Péče o lesy a jejich ochrana

Lesy pokrývají 33 % území České republiky. Mají několikerý zásadní význam. Představují přirozené biotopy velké části domácích druhů rostlin a živočichů, takže hrají klíčovou roli v uchování biologické rozmanitosti naší přírody. Tvoří také důležitý prvek, který významně určuje ráz krajiny od hor po nížinné oblasti.

Jsou zdrojem dřeva, takže na nich závisí velká část místní ekonomiky v řadě obcí a měst, zejména v podhorských regionech, a celá průmyslová odvětví. Výrazně ovlivňují místní klima – na jejich poloze, rozloze a stavu například částečně záleží, jestli, kde a kolik prší. Zvyšují retenční kapacitu krajiny, a tak pomáhají zajistit přísun pitné vody i stabilní průtok v řekách, čímž zároveň přispívají k ochraně před povodněmi. Brání erozi, zejména na prudkých svazích. Mají nezastupitelnou úlohu pro rekreaci – každý týden české lesy navštíví na čtyři miliony lidí.²⁾

Zajištění těchto důležitých funkcí ovšem brání špatný stav nemalé části českých lesů. Nesouvisí přitom pouze s důsledky historického znečištění ovzduší a souvisejícího okyselování půdy, které způsobilo extrémní masové odumírání porostů v některých pohořích v období šedesátých až osmdesátých let 20. století.

Špatný stav nemalé části lesů – hynutí porostů, ztráta odolnosti, kalamity, nízká biologická diverzita, pokles retenční schopnosti a dalších funkcí lesů, eroze – má několik příčin. Většina z nich souvisí právě se způsobem hospodaření. České lesnictví dosud většinou trvá na hospodářském modelu stejnověkého lesa a paseky s dominantním pěstováním smrku a borovice. Tomuto modelu je přizpůsoben i současný zákon o lesích. **Naším cílem je zlepšit stav lesů a vytvořit k tomu nezbytné legislativní podmínky. To znamená v oblasti struktury hospodářských lesů pěstovat prostorově a druhově rozrůzněné porosty s využitím přírodních procesů, druhy a ekotypy domácích lesních dřevin snášejících klimatickou změnu a vyloučit výsadbu geograficky nepůvodních dřevin. Podporovat stanovištně přirozené druhy, které jsou hlavními nositeli biologické rozmanitosti v lesích.**

V péči o les je třeba zmenšit maximální povolenou velikost holoseče. Prodloužit zákonné lhůty k zalesnění a zajištění porostů, aby bylo možno podpořit přirozenou obnovu lesa. Umožnit obhospodařování lesů ve tvaru lesa nízkého a středního, nikoliv jen vysokého. Nepoužívat chemické meliorace (zejména vápnění), přejít k melioraci biologické (zvláště změnu dřevinné skladby). Nepoužívat při umělé obnově lesa neselektivní herbicidy. V lesích s převažujícím významem pro ochranu přírody hospodařit s cílem přiblížit se přirozené dřevinné skladbě. U státních lesů směřovat k přírodě blízké dřevinné skladbě. Podporovat rozmanitost hospodářských postupů jako jeden z předpokladů zachování biodiverzity lesů. Zvýšit ekologickou stabilitu a umožnit přirozenou obnovu lesů snížením nadměrných stavů spárkaté zvěře. Výše povinného odlovu stanovit výhradně podle míry negativního ovlivňování lesního ekosystému, a to především zabraňováním a poškozováním přirozené obnovy, škodami na výsadbách a loupáním porostů spárkatou zvěří.

K podpoře biodiverzity našich lesů a v ochraně lesní přírody zachovat v krajině u lesů ve vlastnictví státu mozaiku porostů s vysokou biologickou hodnotou, jako jsou například přestárlé porosty, liniové porosty, mokřady, prameniště, rašeliniště a aplikovat v nich odpovídající management. Zvýšit podíl tlejícího dřeva, těžebních zbytků a stromů prošlých přirozeným vývojem stárnutí v lese pro zachování biologické rozmanitosti. Podobných cílů se u nestátních vlastníků pokusit dosáhnout nabídkou vhodných dotačních titulů. Budeme podporovat rozšiřování podílu lesů ponechaných samovolnému vývoji s cílem postupně vytvořit reprezentativní soustavu, která bude systematicky monitorována. Tuto soustavu vytvářet především v rámci sítě národních parků a přírodních rezervací a dále na základě smluvní ochrany tak, aby do roku 2025 pokrývala 3 % rozlohy lesů v ČR.

U lesů ve vlastnictví státu by nemělo být hlavním cílem hospodaření s co nejvyšším finančním profitem.

²⁾ Zpráva o stavu lesního hospodářství v roce 2015, MZe 2016, ISBN 978-80-7434-324-7.

Voda

Česká republika zejména prostřednictvím fondů EU věnovala obrovské množství prostředků na stavbu čistíren odpadních vod. Situace se sice místy výrazně zlepšila, ale výsledek celkově stále neodpovídá objemu vynaložených peněz. Malé obce a rozptýlená zástavba na dotace do čištění nedosáhly, a proto se nepodařilo systematicky vyčistit odpadní vodu v rámci toho kterého povodí. Potoky, řeky a rybníky jsou stále špinavé, byť zdroje znečištění se mohou lišit. Hlavními znečišťovateli zůstávají zemědělství a sídla.

Připravíme program podporující lokální čištění odpadních vod v malých obcích pod 2000 obyvatel, které nedosáhly na evropské dotace do čistíren odpadních vod. Programu budou moci využít nejen obce, ale i soukromé osoby a jiné subjekty. Nedává smysl stavět kilometry kanalizací, podporujeme decentralizaci čištění a využití moderních technologií. Chceme čistou vodu v potocích, ne špinavou v trubkách. Vyčištěná voda má sloužit dalšímu využití a zpět do krajiny se vracet pokud možno v místě užití.

Ve velkých sídlech budeme prosazovat zavedení třetího stupně čištění. Důležitým nástrojem bude důsledné zadržování a využívání srážkových vod. Tím se zabrání „vyplachování“ kanalizace a nečištěných splašků do toků. Srážkovou vodu je potřeba mnohem více než dnes zachycovat a využívat. Tento požadavek nabývá na důležitosti s postupující klimatickou změnou, která znamená nerovnoměrné srážky v přívalech a následná dlouhá bezsrážková období. **Budeme podporovat uzavřený systém hospodaření s vodou, tzv. malý cyklus oběhu vody.**

Zadržení vody v ploše povodí je klíčové i ve volné krajině. Zemědělsky využívaná krajina významně ztratila schopnost jímat vodu. Voda téměř nedokáže zasakovat do podzemí a obohacovat vodní zdroje přes utuženou a dalšími degradačními procesy negativně ovlivněnou půdu. Stéká po povrchu a bere s sebou úrodnou ornici. Současně se tak zanáší vodní toky i nádrže. Cílem je zlepšení fyzikálního i biologického stavu půd (viz kapitola Ochrana a význam půd) včetně lepší struktury, zvýšení obsahu organické hmoty a oživení prostředí půdními organismy. Náprava se nedá udělat jednorázovým opatřením, žádá si komplexní řešení včetně vrácení společné rostlinné a živočišné produkce, omezení velikosti polí a pravidelné rotace výrazně větší množiny plodin a také výraznějšího posílení drobných krajinných prvků (viz kapitola Biodiverzita). Do zemědělství přichází obrovské množství veřejných financí, a přesto tyto peníze veřejnou službu příliš neplní. Zemědělcům je nechceme brát. Chceme za ně ale dostat zdravou kulturní krajinu, která je schopná zadržet a poskytovat potřebnou vodu.

Pozorujeme úbytek pro stát strategických zdrojů pitné vody a zhoršování jakosti povrchových i podzemních vod. V tomto ohledu se o dostatek pitné vody musí postarat stát. Kromě jmenovaných opatření je na místě i diskuse o vlastnictví a provozování zdrojů pitné vody a vodárenských sítí.

Nemá smysl chránit zemědělskou a lesní půdu před rozlivy povodní. Naopak má smysl přizpůsobit využití ploch přirozeným hydrologickým podmínkám. Nezastavěné nivy mají sloužit k retenci a rozlivům vod. Dejme prostor řekám. Nástrojem k realizaci je posílení stávajícího konceptu „území určených k rozlivům povodní“.

V poslední době pokračuje proces revitalizace menších vodních ploch – rybníků a mokřadů. Tento trend považujeme za správný a chceme v něm pokračovat. Cílem je budovat multifunkční vodní plochy pro retenci vod, rekreaci a koupání lidí, přiměřený lov a chov ryb i podporu biodiverzity.

Do našich představ o přírodě a krajině nezapadají ekologicky i ekonomicky nesmyslné a megalomanské plány stavby kanálu Dunaj–Odra–Labe či jezů na Labi.

Velké přehradby jsou až na konci řady nástrojů, kterými je možné vodohospodářské potřeby a problémy řešit. V červenci letošního roku vláda schválila a představila Koncepti ochrany před následky sucha. Navazuje tak na dva roky starý obdobný dokument. Koncepte počítá s celoplošnými opatřeními a (velké) vodní nádrže jsou „schovány“ ve výčtu mnoha dalších potřebných a užitečných návrhů. Dohlédneme na to, aby ze široké palety vodohospodářských opatření nezůstalo pouze u prosazování velkých nádrží (přehrad).

Ochrana a význam půdy

Půda, jedno z nejcennějších přírodních bohatství, je základem prakticky všech suchozemských ekosystémů. Půdní struktura je klíčem ke správnému vodnímu režimu krajiny i k zachování náležitého fungování koloběhů základních živin. Obsah uhlíku, který strukturu půdy podmiňuje, je současně kritickým faktorem ovlivňujícím schopnost půdy čelit extrémním výkyvům počasí. Půda je základním výrobním prostředkem v zemědělství a lesnictví, její úrodnost je předpokladem produkce zdravých domácích potravin. Dobrý stav půdy předurčuje správné fungování ekosystémů, definuje rostlinný kryt i biodiverzitu živočišného společenstva, a je tedy nezbytnou podmínkou ochrany přírody a krajiny.

Půda v České republice není v dobrém stavu a zůstává ohrožena mnoha degradačními faktory. Jak už bylo zmíněno, nejvýznamnější negativní vlivy souvisí se stále intenzivnější zemědělskou výrobou a intenzifikací produkce dřeva v hospodářských lesích, spojenou s odnosem vyprodukované biomasy, ztrátou zásob organické hmoty, následnou ztrátou půdních organismů a jejich funkcí, zhutněním a ztrátou půdní struktury a narušením živinových cyklů. Vodní eroze je ohrožena více než polovina zemědělského půdního fondu, větrná eroze je problémem asi na čtvrtině území státu.

K udržení vysoké produktivity v zemědělství se ve stále větším objemu používají minerální hnojiva a v posledních desetiletích výrazně roste použití pesticidů s vážným dopadem na obsah organické hmoty, oživení a strukturu zemědělských půd. Ty jsou navíc na mnoha místech postiženy zhutněním, způsobeným pojezdy těžkých mechanismů. I na lesních půdách dochází v důsledku způsobu hospodaření k jejich degradaci. Příčinou eroze půd je holosečné hospodaření a využívání těžké mechanizace při těžbě a přibližování dříví. Není zdaleka dořešen ani problém minulé a současné kontaminace jak lesních, tak některých zemědělských půd průmyslem a dopravou se stále přetrvávajícím okyselováním a ochuzováním o živiny. Na druhé straně bývají půdy ovlivněny zvýšeným vstupem dusíku ze znečištěného ovzduší.

Významným způsobem ztrácíme často i nejkvalitnější půdy zábořem kvůli výstavbě infrastruktury nebo z dalších příčin (skladové haly, obchodní a zábavní střediska, parkoviště, komunikace, občanská a průmyslová výstavba, těžba nerostných surovin). Dochází tak k nevratné ztrátě skoro 15 hektarů půdy denně, ale i k ovlivnění okolní krajiny a dalších složek životního prostředí (například nárůst ploch, kde nemůže vsakovat voda s důsledky pro vodní retenci i povodně).

Všechny tyto degradační vlivy způsobují značné škody, vyjádřené v miliardách korun ročně, a to nejen na půdě a produkci, ale i na dalších složkách životního prostředí, například při povodních, extrémním suchu nebo zanášení toků. Nedaří se přitom negativní trendy zpomalit, problémy spíše narůstají a mohou se v budoucnu ještě prohlubovat nejen nevhodným hospodařením a nekonceptním rozvojem, ale také vlivem klimatických extrémů.

Půda je poslední složkou životního prostředí, která není komplexně a systematicky chráněna, byť je v České republice k dispozici zákon o ochraně zemědělského půdního fondu a česká pedologie patřila historicky k nejpokročilejším na světě.

Pro ochranu půdy jsou nezbytné systémové kroky, které zajistí její ochranu a regeneraci v plošném měřítku. Zásadní je uplatňování všech možností ochrany půdy v rámci mezirezortní spolupráce, zajištění podpory široké veřejnosti prostřednictvím informování o důležitosti půdy pro produkci i mimoprodukční funkce (např. v souvislosti s povodněmi) a o nutnosti její ochrany. Je třeba dosáhnout stále většího zapojení vlastníků do ochrany půdy.

Za zcela zásadní ke zlepšení situace považujeme zabránění dalšímu poklesu organické hmoty v půdě a v místech s degradovanou půdou postupné systematické zvyšování jejího podílu. To je důležité z mnoha hledisek: organická hmota v půdě je podmínkou funkčnosti půdního systému. Činností půdních organismů se obnovuje a udržuje půdní struktura, kterou nelze vytvořit žádným jiným způsobem. To je nezbytnou podmínkou pro plošné zvýšení schopnosti půd pojmát a zadržet vodu. Současně půdy s dobrou strukturou lépe drží a recyklují živiny, které pak méně znečišťují podzemní a povrchové vody a současně se tím snižuje nutnost živiny uměle dodávat. Dobře strukturovaná, fungující zdravá půda je podmínkou udržitelného zemědělství a dlouhodobě snižuje jeho náklady. Udržení uhlíku (zásob organické hmoty) v půdě zabrání uvolnění velkého objemu skleníkových plynů (CO₂, metan), které jinak může významně nebo zcela eliminovat snížení emisí, kterého velmi pracně a draze dosahujeme při restrukturalizaci průmyslu kvůli klimatické změně. Těchto cílů lze strategicky dosáhnout úpravou zemědělských postupů s využitím modernizované zemědělské politiky (možnost vázat platby na zlepšenou kvalitu půd a zvyšování podílu v půdě fixované organické hmoty), přehodnocením využití zbytkové biomasy ze zemědělských i lesních půd pro energetické účely a podporou programů, které umožní efektivně a ekonomicky půdu „organickou“ obohacovat (kompost a jeho uplatnění, optimální struktura rostlinné a živočišné výroby, využití dalších zdrojů s eliminovanými riziky – odpadní organická hmota, kaly, upravená kejda apod.).

Vytvořením nástrojů v zemědělské politice podpoříme konkrétní opatření v krajině, která významně omezí půdní erozi. Taková opatření, zejména na zemědělské půdě, musí být pro majitele i správce/ uživatele půdy atraktivní a výhodná (s podmínkou menších půdních bloků, vhodné rotace plodin, zlepšení půdní struktury – viz výše). Dlouhodobě chceme směřovat k podstatně lepší struktuře krajiny. Chceme minimalizovat dobu, po kterou po sklizni plodin není půda chráněna rostlinným krytem, zejména podporou meziplodin a víceletých porostů, ale i vytvářením prostoru pro alternativní přístupy v zemědělství.

Kvůli neúměrnému zastavování půdy chceme revidovat ochranu půdního fondu – snížit zábory půd, a to zejména těch nejkvalitnějších, místo toho preferovat využívání brownfieldů a jinak znehodnocených lokalit. Při urbanizaci jednoznačně dávat přednost povrchům, které umožňují prostup vody do půdního profilu, a striktně limitovat plochy nepropustně pokrývající půdu. Vracet plochy s nezakrytou půdou schopnou jímat srážkovou vodu a s vegetací také do intravilánů (ozelenění tramvajových tratí, okrajů chodníků a pěších zón, odstranění parkových stání s nepropustným povrchem, podpora zelených střech). Za stávající vlády byly opakovaně zavedeny výjimky ze zpoplatnění záborů půdy. **Upravíme legislativu tak, aby jeden z hlavních nástrojů ochrany půdy před zničením byl jednoduchý, srozumitelný a účinný.**

V lesích chceme zajistit rovněž dostatečnou recyklaci mrtvé organické hmoty včetně ponechaného hroubí k zetlení, limitovat objem odnášené organické hmoty z hospodářských lesů nad rámec vyprodukovaného dřeva (např. ve formě štěpky) na udržitelnou úroveň podle typu lesního porostu, v lesích přírodních a zvláštního určení omezit zásahy do přirozené dynamiky lesa na nezbytné minimum.

V legislativní a administrativní rovině **podpořit vlastníky půdy, řešit exploataci půdy nájemci**, definovat míru zodpovědnosti na půdě hospodařících subjektů za stav půdy a posílit zájem vlastníků půd (včetně státu) na zabránění jejich degradaci, a to správně nastavenými pravidly pro hospodaření a dotační politikou směřující do této oblasti.

Kvůli vodnímu režimu je také nezbytné revitalizovat půdy postižené nevhodnými melioracemi a zásahy do vodního režimu v minulosti (v návaznosti na revitalizaci drobných toků a mokřadů, ale také eliminaci nevhodných odvodňovacích zařízení na polích, nefunkčních zavlažovacích systémů apod.). Budeme podporovat převod nevyužitých půd v horších podmínkách na trvalé travní porosty, v rámci nich podpoříme obnovu lučních porostů s bohatou rostlinnou skladbou na úkor málodruhových intenzivních porostů (viz krajina). **Chceme zrychlit realizaci pozemkových úprav**, a to přednostně v katastrech se zvýšenou degradací půdy. Jejich provedení musí směřovat ke zvýšení kvality půd, optimalizaci vodního režimu území a zvýšení procenta ekologicky stabilnějších prvků v krajině.

Klima - Pařížská klimatická dohoda a dekarbonizace energetiky

Česká republika se v Pařížské klimatické dohodě z prosince 2015 zavázala – spolu s dalšími 196 zeměmi světa – udržet nárůst globální průměrné teploty Země výrazně pod hranicí 2 °C oproti hodnotám před průmyslovou revolucí a usilovat o to, aby tento nárůst nepřekročil hranici 1,5 °C. Do roku 2050 by mělo proto dojít ke snížení emisí CO₂ o 65–90 % ve srovnání s rokem 1990 a lidstvo by mělo globálně ukončit spalování fosilních paliv (nulové emise skleníkových plynů) mezi lety 2060 a 2080.³⁾

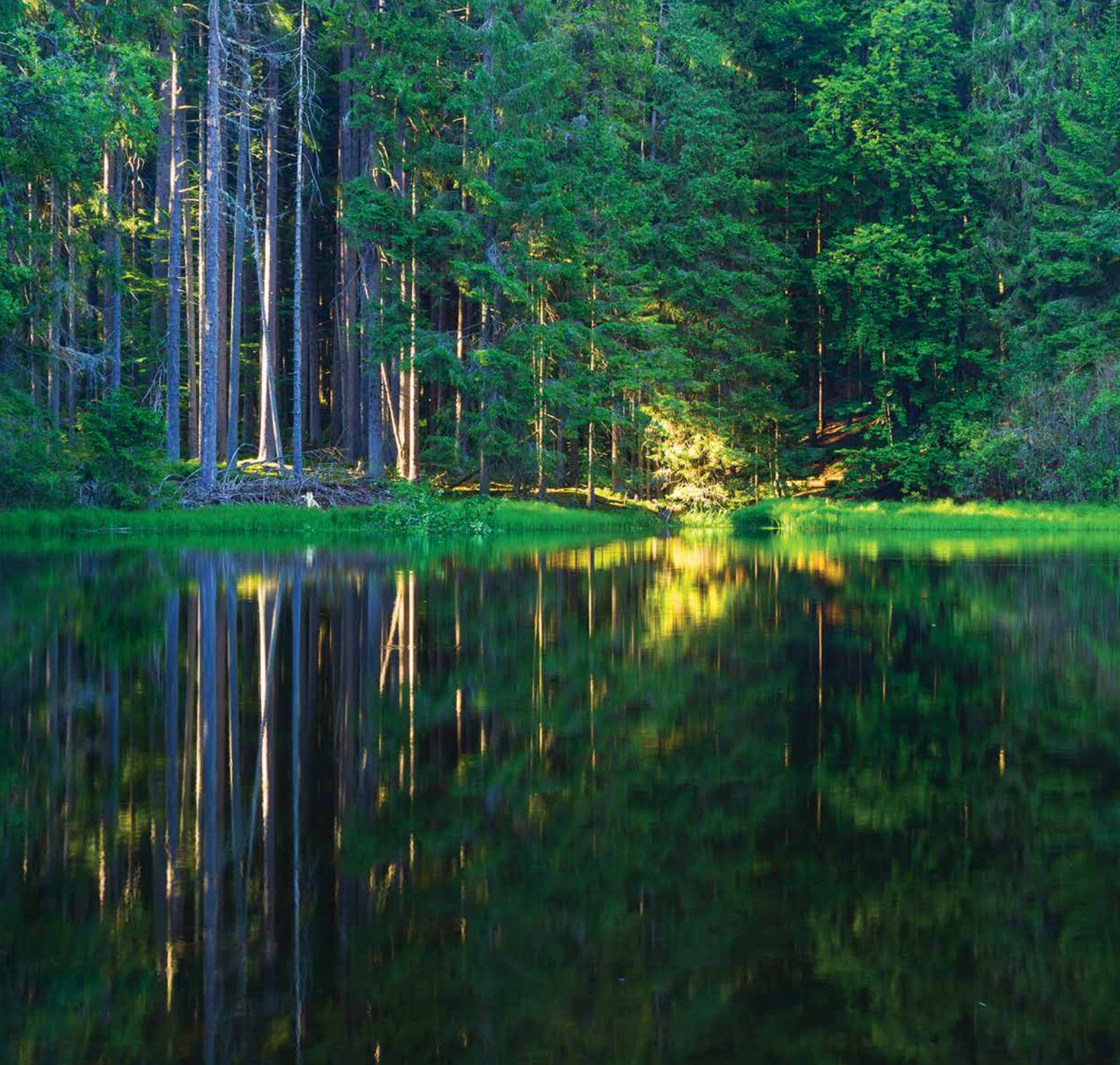
Naše země doposud nepromítla svůj klimatický závazek do státních politik a strategií. Neexistuje žádný plán postupného výstupu ze závislosti na uhlí a nahrazení odstavených kapacit čistými nefosilními zdroji a energetickými úsporami. Energetické společnosti, které jsou na těžbě a spalování uhlí závislé, však nemohou čekat. Například ČEZ počítá s odstavením dvou třetin instalovaného výkonu svých uhelných elektráren do roku 2035.⁴⁾

EU dlouhodobě usiluje o to zohlednit alespoň částečně škody způsobené spalováním fosilních paliv a prostřednictvím systému obchodovatelných emisních povolenek EU ETS dát uhlíku odpovídající cenu. Protože však tento pokus selhává, řada států, jako Velká Británie, Irsko, Švédsko, Finsko a nově i Kanada, přistoupila k zavedení vlastní uhlíkové daně.

Připravíme vládní „Plán postupné dekarbonizace české energetiky“, jehož součástí bude závazný harmonogram odstavení uhelných elektráren a tepláren a který poskytne těžebním společnostem a vlastníkům uhelných elektráren jasnou perspektivu. Jejich produkce bude nahrazena elektřinou z obnovitelných zdrojů, energetickými úsporami a vlastní výrobou a spotřebou elektřiny a tepla domácnostmi a energetickými komunitami.

³⁾ „Implications of the Paris Agreement for Coal Use in the Power Sector“, Climate Analytics, November 2016.

⁴⁾ „ČEZ výrazně omezí elektrárny na uhlí. Do roku 2035 odstaví skoro dvě třetiny výkonu“, Aktuálně, 19. 4. 2017.

Čistý vzduch

Toxické zplodiny a prach z dopravy, průmyslu a domácích topenišť mnohonásobně překračují povolené limity. Předchozí vláda připravila programy zlepšování kvality ovzduší pro jednotlivé regiony. Ty však neobsahují konkrétní termínované úkoly, které by zajistily v nich deklarované splnění zákonných limitů – zejména pro polétavý prach – do roku 2020. Je také třeba zvážit systém kotlíkových dotací, jenž dnes opomíjí sociálně slabší skupiny obyvatel, kde se nejvíce vyskytují problémy s dodržováním zákazu spalování odpadů a nevyhovujících paliv v domácích topeništích.

Programy zlepšování kvality ovzduší doplníme o termínované úkoly, které budou skutečně směřovat ke splnění zákonných limitů ochrany zdraví lidí před znečištěným ovzduším.

Podpoříme přednostní dostavbu obchvatů měst a obcí a na ně navázané zavádění nízkoemisních zón, rozšíříme mýtné tak, aby účinně bránilo objíždění dálnic skrz obce.

Zrevidujeme poplatky, které za vypouštění zplodin platí průmyslové podniky tak, aby účinně motivovaly k investicím do šetrnějších technologií.

Doprava - e-mobilita

Patříme k předním výrobcům automobilů na světě, jejich vývoz je základem naší ekonomiky. Automobilový průmysl přitom vstupuje do období zásadní proměny, na jejímž konci může být s velkou pravděpodobností ukončení výroby spalovacích motorů a přechod na e-mobilitu (auta bez řidiče) a sdílení elektromobilů. V domácnostech převládne trend vlastní výroby a spotřeby opřené o obnovitelné zdroje energie. Elektromobily se stanou součástí energetického hospodářství domácností, kde budou plnit roli akumulátorů. Z pohledu energetického systému umožní elektromobily větší integraci tzv. intermitentních zdrojů, jako jsou větrné a sluneční elektrárny.

Vyspělé země připravují legislativu a velké průmyslové podniky investují značné prostředky do tohoto očekávaného vývoje. Vzhledem k technickému a výrobnímu potenciálu, kterým Česká republika disponuje, je to pro naši zemi velká příležitost být na technologické světové špičce.

Připravíme „Národní program rozvoje čisté elektromobility“. Zdůrazňujeme slovo „čisté“, což znamená, že podmínkou účasti v programu a čerpání podpory bude využívání čisté, tedy nikoli fosilní energie. Program bude zahrnovat harmonogram výstavby nabíjecích stanic, realizovaných ze soukromých (s investiční podporou či formou jiných ekonomických nástrojů) i veřejných zdrojů. Obsáhne i investiční podporu nákupu elektromobilů fyzickými osobami, nikoli pouze obcemi a podnikateli, jak je tomu doposud. Podpoříme i druhotné využívání baterií z elektromobility (zejména z elektrobusů) pro stacionární baterie k využití pro akumulaci v energetické síti.

Bylo by však chybou postavit dopravu budoucnosti pouze na elektromobilitě. Ještě nějakou dobu bude jedním z omezujících faktorů e-mobility omezený dojezd. Proto minimálně pro leteckou či dálkovou přepravu budeme potřebovat i jiné typy nefosilních paliv. Evropská komise navrhuje v tzv. Balíčku čisté energie přechod z dnešních biopaliv první generace na vyspělá biopaliva, která nejsou vyráběna na úkor potravinové produkce a mají vysokou účinnost úspory emisí skleníkových plynů (min. 70 %). S tím souhlasíme a budeme prosazovat, aby k roku **2024 byla ukončena podpora výroby metylesteru řepkového oleje, který se přimíchává do nafty. Tím se podstatně sníží procento ploch kvetoucí žluté řepky, jež způsobuje v krajině řadu problémů.**

Obnovitelné zdroje energie

Nové moderní technologie obnovitelných zdrojů umožňují výrobu elektřiny pro vlastní spotřebu. Čím dál více spotřebitelů bude mít možnost stát se aktivními účastníky energetického systému a trhu. Mnoho domácností, společenství i malých a středních podnikatelů bude vyrábět elektřinu fotovoltaickými systémy na střeších budov, v komunitních větrných, bioplynových či vodních elektrárnách. Elektromobily budou přispívat novou formou systémových služeb ke stabilizaci soustavy: budou nabízet skladování přebytků elektřiny anebo naopak poskytovat elektřinu při nedostatku. Mnoho občanů, obcí a měst se rozhodne pro cestu energetické soběstačnosti a bude si vyrábět elektřinu z obnovitelných zdrojů energie pro vlastní užití.

Obnovitelné zdroje se stávají stále více konkurenceschopnými, přesto po nějaký čas ještě budou potřebovat podporu. Poslední rok ukázal, že nejefektivnějším nástrojem, jak zlevnit výrobu z OZE, jsou aukce organizované vždy pro určitý typ obnovitelného zdroje. Výherce v aukci, který se zaváže vyrábět za nejnižší cenu, bude mít nárok na podporu pouze ve výši rozdílu mezi vysoutěženou cenou a hodinovou tržní cenou elektřiny ve formě hodinového zeleného bonusu tak, jak tomu je i nyní u malých vodních elektráren či bioplynových stanic.

Chceme být připraveni na nový trend vlastní výroby a spotřeby elektřiny a připravíme koncepci novely zákona o podporovaných zdrojích, který umožní ustavení tzv. komunitních výroben, jejichž prostřednictvím se budou moci místní občané, malí a střední podnikatelé i obce z dané lokality podílet na konkrétním projektu. Navrhujeme technologicky specifické aukce v kombinaci s již fungujícím hodinovým zeleným bonusem jako podporou pro výrobce, kteří uspějí v aukcích.

Jaderná energetika

Jaderná energetika je spolu s obnovitelnými zdroji energie bezfosilní energetikou, která neprodukuje emise znečišťujících látek a skleníkové plyny. Jaderná energetika se jeví jako čistá, ale odkládá řešení problému v ukládání jaderného odpadu na budoucí generace.

Rozhodnutím o prodloužení životnosti některé ze stávajících jaderných elektráren musí podle našeho názoru předcházet splnění několika podmínek. Musí být vyjasněno, kam bude jaderný odpad ukládán, kolik bude výstavba a správa jaderného úložiště stát a z čeho bude financována (prostředky na tzv. jaderném účtu nebudou dostatečné). Musí být garantováno, že se ČR zbaví ze strategických a bezpečnostních důvodů závislosti na dodávkách jaderného paliva z Ruska a palivo bude dodáváno některým z našich spojenců z NATO. Nikdy nepřipustíme, aby se jaderná energetika stala nástrojem prosazování zájmů nedemokratických režimů.

Odpady a toxické látky

V Česku se recykluje pouze 35 % komunálních odpadů a většina cenných surovin tak končí na skládkách nebo ve spalovnách. Přitom Německo dokáže znovu využít až dvě třetiny komunálních odpadů. Chceme, aby se ČR posunula na úroveň Německa, Rakouska a dalších progresivních zemí.

Proto prosadíme doplnění závazných cílů do Plánu odpadového hospodářství ČR a přijetí kvalitní odpadové legislativy tak, aby bylo zajištěno splnění nových evropských cílů pro opakované využívání a recyklaci surovin.

Objem využívaných chemických látek, které se dostávají do životního prostředí, prudce narůstá. Rostou objemy (například dramatický nárůst použití glyfosátu, účinné složky herbicidu Roundup) i počet používaných pesticidů a biocidů neustále zvyšují potenciální expozici lidí a možnost vzniku tzv. koktejlových efektů s dopady na lidské zdraví. Používané látky mají často endokrinní efekt (ovlivňují hormonální systém člověka), při kterém k účinku stačí stopové množství dané látky.

Podpoříme strategické snižování naší závislosti na pesticidech v rámci ambiciózního národního plánu pro jejich udržitelné využívání a vytvoříme podmínky pro zásadní snížení jejich použití. Podpoříme úplný zákaz látek s endokrinním efektem a látek, které ohrožují pro člověka zásadní ekosystémové funkce (např. opylovače).

Účast veřejnosti

Vláda – v domnění, že urychlí výstavbu dálnic a dalších velkých staveb – předložila a v parlamentu si schválila rozsáhlou novelu stavebního zákona a dalších více než čtyř desítek navazujících norem. Ukázalo se však, že změny nepřinesly slibované zrychlení přípravy staveb. Rozhodování o velkých infrastrukturních stavbách se prakticky nemění, ovšem legislativa výrazně „nabobtnala“, přibyly další výjimky.

TOP09 hlasovala proti této novele. Nepřináší potřebné zjednodušení a sjednocení pravidel pro rozhodování a činí jej méně transparentním.

Nechceme, aby investoři a občané dále zbytečně běhali po úřadech, proto prosadíme legislativní změny, které urychlí rozhodování. Konkrétně:

Sjednotíme rozhodování o stavbách podle vzoru „jeden úřad, jedno rozhodnutí“.

Snížíme počet ministerstev, která rozhodují o stavbách. Sjednotíme a zjednodušíme strukturu stavebních úřadů a posílíme jejich kapacitu a výkon.

Budeme podporovat zapojování občanů do rozhodování o státních koncepcích či využití veřejného prostoru tak, jak je to běžné ve vyspělých demokratických zemích.

Vrátíme místním občanům sdruženým ve spolcích možnost připomínkovat dopady menších staveb (u kterých není vyžadováno posouzení vlivů na životní prostředí EIA) na přírodu a životní prostředí. Tato úprava se nebude týkat významných silnic či velkých průmyslových staveb, které již nyní spadají do režimu EIA.

Závěr

Péče o životní prostředí je jednou ze tří základních dimenzí udržitelného rozvoje, mezi něž patří dále dimenze ekonomická a sociální. Jsme si samozřejmě dobře vědomi, že environmentální problémy nelze v žádném případě řešit bez úzké návaznosti na tyto oblasti. Stejně tak je naprosto nutné brát do úvahy specifické otázky vzdělávání, vědeckého výzkumu, inovací, veřejného zdraví, technologického rozvoje atd., jakož i širokou oblast evropské i globální mezinárodní spolupráce. Těmto věcem se věnují příslušné kapitoly programu TOP 09, na které tímto odkazujeme.

MEMORANDUM
O **OCHRANĚ**
ŽIVOTNÍHO
PROSTŘEDÍ

prof. RNDr. Bedřich Moldan, CSc., dr. h. c.

RNDr. Martin Bursík

doc. RNDr. Ladislav Miko, Ph.D.

prof. RNDr. Jakub Hruška, CSc.

Ing. Michal Kučera

prof. Dr. Ing. Bořivoj Šarapatka, CSc.

Mgr. Ing. Roman Haken

Ing. Tomáš Havlíček